

Άγροτικοί Συνεταιρισμοί καί κρατικός παρεμβατισμός

Τά θέματα της ανάπτυξης και της εξέλιξης της αγροτικής οικονομίας απασχόλησαν πολλές φορές την επικαιρότητα τά τελευταία χρόνια και συνεχίζουν νά την απασχολούν ακόμα.

Ίδιαίτερη θέση στη φιλολογία της αγροτικής οικονομίας δόθηκε στους αγροτικούς συνεταιρισμούς, πού φαίνεται τώρα ότι αποτελούν κεντρικό σημείο αναφοράς για όποιον ασχολείται μέ την αγροτική οίκονομία.

Τό φαινόμενο πού παρατηρείται έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά.

α) Όλοι γενικά παραδέχονται την αναγκαιότητα ύπαρξης και δραστηριοποίησης των αγροτικών συνεταιρισμών και ύπάρχει ένας φραστικός ανταγωνισμός πλειοδοσίας απ' όλες τίς πλευρές, πού έγινε ακόμα πιο δξύς από την ολοκλήρωση της ένταξης μας στην ΕΟΚ.

β) Δέν ύπάρχει απ' όσο ξέρουμε καμία συγκεκριμένη σφαιρική ανάλυση και θέση για τό ρόλο, την εξέλιξη και την προοπτική των αγροτικών συνεταιρισμών, ιδιαίτερα όσον αφορά την οίκονομική και κοινωνική δραστηριότητα και τό ρόλο τους στην ανάπτυξη της αγροτικής οίκονομίας και την έξυπνέτηση των συμφερόντων της αγροτικής τάξης, τίς σχέσεις του κράτους μέ τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, τίς τάσεις του κρατικού παρεμβατισμού και την έρμηνεία τους, τίς σχέσεις των αγροτικών συνεταιρι-

σμών μέ τά μέλη τους καί τούς άγροτικούς συλλόγους, τίς σχέσεις τών άγροτικῶν συνεταιρισμῶν μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση.

Ἡ ἑλληνική βιβλιογραφία δσον ἀφορᾷ τήν κοινωνική καί πολιτική ἀνάλυση τών άγροτικῶν συνεταιρισμῶν εἶναι ἰδιαίτερα φτωχή. Ἡ βιβλιογραφία πού ὑπάρχει ἀσχολεῖται βασικά μέ ἱστορικές ἀναδρομές στήν ἱδρυση καί λειτουργία τών συνεταιρισμῶν καί τή στατιστική ἐπεξεργασία τών διαφόρων οἰκονομικῶν καί ἀριθμητικῶν στοιχείων τους.⁽¹⁾

Τό θέμα τών άγροτικῶν συνεταιρισμῶν πῆρε ἰδιαίτερη ἔνταση καί ἔκταση μέ τήν ἐμφάνιση διαφόρων σχεδίων νόμου πού ἀφοροῦσαν τήν λειτουργία τους, μέχρι πού ψηφίστηκε τελικά στή βουλή ὁ νέος νόμος «περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν» τό 1979.⁽²⁾ Ἐρωτήματα ὅπως: Τί εἶναι οἱ συνεταιρισμοί; ποιοί τούς ἐξουσιάζουν; ποιούς ἐξυπηρετοῦν; εἶναι κεφαλαιοκρατικές ὁργανώσεις ἢ «σοσιαλιστικά κῦτταρα»; ποιοί εἶναι τό πολιτικό τους βάρος; ἀπασχόλησαν ὥς ἕνα βαθμό καί πρόκειται ἀναγκαστικά νά ἀπασχολήσουν ἀμεσώτερα ὅλους τούς ἐνδιαφερόμενους μέ τό πρόβλημα.

Σκοπός τοῦ κειμένου πού ἀκολουθεῖ δέν εἶναι νά καλύψει τό μεγάλο κενό πού ὑπάρχει στήν κοινωνική καί πολιτική ἀνάλυση γιά τούς άγροτικούς συνεταιρισμούς, οὔτε εἶναι κάτι τέτοιο μπορετό νά γίνει μεμονωμένα. Αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ἀντικείμενο μόνο συλλογικῆς δουλείας.

Ἐπίσης τό κείμενο δέν ἔχει σκοπό νά βρεῖ καί νά καταδείξει θετικά καί ἀρνητικά σημεῖα στόν νέο νόμο «περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν», οὔτε νά προτείνει βελτιώσεις πού πρέπει νά γίνουν.⁽³⁾

Ἡ προσπάθεια ἀφορᾷ τήν περιγραφή καί ἐρμηνεία τῆς αὐξανόμενης συνέχεια δραστηριότητας τοῦ κράτους στήν άγροτική οἰκονομία καί τῆς χρησιμοποίησης τών άγροτικῶν συνεταιρισμῶν στήν πορεία αὐτή, σέ ὅλες τίς βαθμίδες καί μέ ὅλες τίς μορφές.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη ὅτι οἱ νόμοι ἔρχονται νά ἐπισφραγίσουν τυπικά, καταστάσεις πού ἤδη ὑπάρχουν ἢ πού βρίσκονται σέ ἐξέλιξη (ἐν δυνάμει), πιστεύουμε ὅτι ὁ νέος νόμος περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν καί οἱ ἄλλοι νόμοι πού εἶναι σχετικοί καί πού ψηφίστηκαν ἢ κατατέθηκαν στή βουλή γιά ψήφιση ἢ πρόκειται νά κατατεθοῦν⁽⁴⁾, ἐπισημοποιοῦν μιά τάση τῆς κρατικῆς δραστηριότητας στήν άγροτική οἰκονομία, πού ὑπῆρχε, πού ὑπάρχει καί πού ἐξελίσσεται δυναμικά.

Τήν τάση αὐτή θά προσπαθήσουμε στή συνέχεια νά ἀναλύσουμε.⁽⁵⁾

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Α. Οἱ άγροτικοί συνεταιρισμοί ἐμφανίστηκαν, ἐξελίχτηκαν καί δροῦν στόν ἑλληνικό χώρο παράλληλα μέ τήν ἀνάπτυξη τών ἐμπορευματικῶν σχέσεων στήν γεωργία καί τήν πορεία ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ στήν Ἑλλάδα. Ἡ οὐσιαστική ἐμφάνισή τους τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 1900, σχετίζεται μέ τίς ἀνάγκες αὐτοάμυνας ἀπέναντι στήν τοκογλυφία καί τίς ἀνάγκες ὁργάνωσης καί ἐξυπηρέτησης τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας μέσα στίς καινούργιες, καί συνεχῶς ἐπικρατοῦσες, ἐμπορευματικές σχέσεις. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐμπορευματικές σχέσεις στή γεωργία, στόν ἑλληνικό χώρο, εἶχαν ἀρχίσει νά ὑπάρχουν πρίν ἀπ' τήν ἐναρξη διανομῆς τών τσιφλικιῶν καί τή δημιουργία οἰκογενειακῶν κλήρων.

Ἡ ψήφιση τοῦ πρώτου νόμου περί Συνεταιρισμῶν (Ν. 602/1914) γίνεται σέ μιά

περίοδο οριστικής επικράτησης της άστικής τάξης στον πολιτικό τομέα, σέ μία περίοδο πού ὁ ἀστισμός ἔχει τό πάνω χέρι στή συγκρότηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ ψήφιση τοῦ νόμου αὐτοῦ ἀποτελεῖ τήν πρώτη κρατική παρέμβαση στήν πορεία τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχανε ἀρχίσει νά δημιουργοῦνται πρίν ἀπ' τό νόμο. Δόθηκε ἀπ' τό κράτος ἡ κύρια κατεύθυνση τῆς δράσης τῶν συνεταιρισμῶν, πού ἦταν ἡ διανομή τοῦ χρήματος γιά τίς ἀνάγκες τῆς χρηματοδότησης τῆς γεωργίας, πού συνεχῶς αὐξάνονταν. Ἐνῶ μέχρι τήν ψήφιση τοῦ νόμου ὁ ἀριθμός τῶν συνεταιρισμῶν αὐξάνονταν μέ ἀργό ρυθμό, σέ λίγα χρόνια μετά τό νόμο δημιουργήθηκε τό σύνολο σχεδόν τῶν πρωτοβάθμιων συνεταιρισμῶν πού ὑπάρχουν καί σήμερα. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐπιτεύχθηκαν δύο ταυτόχρονα σκοποί. Πρῶτο διοχετεύτηκε χρήμα στή γεωργία, παρακάμπτοντας τήν ἀνεπίσημη τοκογλυφία σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ κράτους, καί δεῦτερο ἐξασφαλίστηκε ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ τοῦ χρήματος, μέσω τῶν συνεταιρισμῶν, μέ τή διαδικασία τοῦ ἀλληλέγγυου τῶν μελῶν. Οἱ ἀνάγκες τῆς χρηματοδότησης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καλύπτονται ἀπ' τήν Ἐθνική Τράπεζα γιά λογαριασμό τοῦ κράτους, καί ταυτόχρονα ὁ οἰκονομικός ἔλεγχος τῆς λειτουργίας τῶν συνεταιρισμῶν ἀσκεῖται ἀπ' τήν Ἐθνική Τράπεζα, ἐνῶ ὁ Διοικητικός ἔλεγχος παραμένει στό Κράτος.

Ὑστερα ἀπ' τούς ἐπίμονους καί συνεχεῖς ἀγῶνες τῆς ἀγροτιάς ἀρχισε καί προωθήθηκε ἡ διανομή τῶντσιφλικῶν. Χιλιάδες ἀγροτικά νοικοκυριά δημιουργήθηκαν καί ἐπεκράτησε ἡ οἰκογενειακή μορφή στήν ἀσκηση τῆς γεωργίας. Ὅπως ἦταν φυσικό οἱ ἀνάγκες τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειακῶν ἐκμεταλλεύσεων ἦταν ποικίλες καί πολλές (χρῆμα, ἐξοπλισμός, σπόροι, ἀποθήκες, σπίτια, ζῶα, κ.λ.π.). Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ περίοδος συμπίπτει μέ τό τέλος τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου καί μέ τή μικρασιατική καταστροφή.

Β. Ἀπό ἐδῶ καί πέρα, οἱ ἀνάγκες γιά χρηματοδότηση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς συνέχεια μεγαλώνουν. Ἰδρύεται ἀπ' τό κράτος ἡ Ἀγροτική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, στήν ὁποία ἐκχωρεῖται τό ἀποκλειστικό προνόμιο ἀσκησης τῆς ἀγροτικῆς πίστης, βραχυπρόθεσμης μεσοπρόθεσμης καί μακροπρόθεσμης. Ταυτόχρονα ἐκχωρεῖται στήν Ἀγροτική Τράπεζα ὁ οἰκονομικός καί διοικητικός ἔλεγχος τῶν συνεταιρισμῶν, οἱ ὁποῖοι στό ἐξῆς χειραγωγοῦνται ἀποκλειστικά σχεδόν ἀπ' τήν Ἀγροτική Τράπεζα γιά λογαριασμό τοῦ κράτους, μία καί ἡ Τράπεζα ἀποτελεῖ τόν οὐσιαστικότερο φορέα ὑλοποίησης τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους.⁽⁶⁾

Οἱ πολλές τροποποιήσεις πού ἔγιναν στόν νόμο περί συνεταιρισμῶν σέ βάρος τοῦ ἀστικοῦ φιλελεύθερου ἀρχικά πνεύματος τοῦ νόμου, ἐδραίωναν καί ἐνίσχυαν κάθε φορά τόν παρεμβατικό ρόλο τοῦ κράτους στούς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς καί τήν ἀγροτική οἰκονομία γενικότερα. Μέ τήν ἐμπορευματοποίηση σέ μεγάλο βαθμό τῆς παραγωγῆς, τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί τόν ἐκσυγχρονισμό τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας μεγαλώνουν ἀκόμα περισσότερο οἱ ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς γεωργίας σέ παραγωγικούς συντελεστές. Τό κράτος μέσω τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας ἐπεκτείνει τήν χρηματοδότηση τῆς γεωργίας καί διαχειρίζεται τά γεωργικά ἐφόδια μέσω τῶν ἐνώσεων γεωργικῶν συνεταιρισμῶν πού ἱδρύθηκαν σέ ὅλη τήν ἐπικράτεια.

Οἱ ἐνώσεις γεωργικῶν συνεταιρισμῶν (δευτεροβάθμιοι συνεταιρισμοί) ἀποτελώντας συγκεντρωτικότερη μορφή τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν ἐξασφαλίζουν δύο βασικά πράγματα γιά τό κράτος. Πρῶτα διαχειρίζονται τά κρατικά ἐφόδια ἀποτελεσματικότερα καί ἐξασφαλίζουν τό ἀλληλέγγυο μεταξύ τῶν συνεταιρισμῶν γιά τίς κρα-

σμών μέ τά μέλη τους καί τούς άγροτικούς συλλόγους, τίς σχέσεις τών άγροτικών συνεταιρισμών μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση.

Ἡ ἑλληνική βιβλιογραφία ὅσον ἀφορᾷ τήν κοινωνική καί πολιτική ἀνάλυση τών άγροτικών συνεταιρισμῶν εἶναι ἰδιαίτερα φτωχή. Ἡ βιβλιογραφία πού ὑπάρχει ἀσχολεῖται βασικά μέ ἱστορικές ἀναδρομές στήν Ἱδρυση καί λειτουργία τών συνεταιρισμῶν καί τή στατιστική ἐπεξεργασία τών διαφόρων οἰκονομικῶν καί ἀριθμητικῶν στοιχείων τους.⁽¹⁾

Τό θέμα τών άγροτικών συνεταιρισμῶν πῆρε ἰδιαίτερη ἔνταση καί ἔκταση μέ τήν ἐμφάνιση διαφόρων σχεδίων νόμου πού ἀφοροῦσαν τήν λειτουργία τους, μέχρι πού ψηφίστηκε τελικά στή βουλή ὁ νέος νόμος «περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν» τό 1979.⁽²⁾ Ἐρωτήματα ὅπως: Τί εἶναι οἱ συνεταιρισμοί; ποιοί τούς ἐξουσιάζουν; ποιούς ἐξυπηρετοῦν; εἶναι κεφαλαιοκρατικές ὀργανώσεις ἢ «σοσιαλιστικά κύτταρα»; ποιό εἶναι τό πολιτικό τους βάρος; ἀπασχόλησαν ὡς ἓνα βαθμό καί πρόκειται ἀναγκαστικά νά ἀπασχολήσουν ἀμεσώτερα ὅλους τούς ἐνδιαφερόμενους μέ τό πρόβλημα.

Σκοπός τοῦ κειμένου πού ἀκολουθεῖ δέν εἶναι νά καλύψει τό μεγάλο κενό πού ὑπάρχει στήν κοινωνική καί πολιτική ἀνάλυση γιά τούς άγροτικούς συνεταιρισμούς, οὔτε εἶναι κάτι τέτοιο μπορετό νά γίνει μεμονωμένα. Αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ἀντικείμενο μόνο συλλογικῆς δουλείας.

Ἐπίσης τό κείμενο δέν ἔχει σκοπό νά βρεῖ καί νά καταδείξει θετικά καί ἀρνητικά σημεῖα στόν νέο νόμο «περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν», οὔτε νά προτείνει βελτιώσεις πού πρέπει νά γίνουν.⁽³⁾

Ἡ προσπάθεια ἀφορᾷ τήν περιγραφή καί ἐρμηνεία τῆς αὐξανόμενης συνέχεια δραστηριότητας τοῦ κράτους στήν άγροτική οἰκονομία καί τῆς χρησιμοποίησης τών άγροτικῶν συνεταιρισμῶν στήν πορεία αὐτή, σέ ὅλες τίς βαθμίδες καί μέ ὅλες τίς μορφές.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη ὅτι οἱ νόμοι ἔρχονται νά ἐπισφραγίσουν τυπικά, καταστάσεις πού ἤδη ὑπάρχουν ἢ πού βρίσκονται σέ ἐξέλιξη (ἐν δυνάμει), πιστεύουμε ὅτι ὁ νέος νόμος περί γεωργικῶν συνεταιρισμῶν καί οἱ ἄλλοι νόμοι πού εἶναι σχετικοί καί πού ψηφίστηκαν ἢ κατατέθηκαν στή βουλή γιά ψήφιση ἢ πρόκειται νά κατατεθοῦν⁽⁴⁾, ἐπισημοποιοῦν μιά τάση τῆς κρατικῆς δραστηριότητας στήν άγροτική οἰκονομία, πού ὑπῆρχε, πού ὑπάρχει καί πού ἐξελίσσεται δυναμικά.

Τήν τάση αὐτή θά προσπαθήσουμε στή συνέχεια νά ἀναλύσουμε.⁽⁵⁾

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Α. Οἱ άγροτικοί συνεταιρισμοί ἐμφανίστηκαν, ἐξελίχτηκαν καί δροῦν στόν ἑλληνικό χώρο παράλληλα μέ τήν ἀνάπτυξη τών ἐμπορευματικῶν σχέσεων στήν γεωργία καί τήν πορεία ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ στήν Ἑλλάδα. Ἡ οὐσιαστική ἐμφάνισή τους τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 1900, σχετίζεται μέ τίς ἀνάγκες αὐτοάμυνας ἀπέναντι στήν τοκογλυφία καί τίς ἀνάγκες ὀργάνωσης καί ἐξυπηρέτησης τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας μέσα στίς καινούργιες, καί συνεχῶς ἐπικρατοῦσες, ἐμπορευματικές σχέσεις. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐμπορευματικές σχέσεις στή γεωργία, στόν ἑλληνικό χώρο, εἶχαν ἀρχίσει νά ὑπάρχουν πρὶν ἀπ' τήν ἐναρξη διανομῆς τών τσιφλικιῶν καί τῆ δημιουργία οἰκογενειακῶν κλήρων.

Ἡ ψήφιση τοῦ πρώτου νόμου περί Συνεταιρισμῶν (Ν. 602/1914) γίνεται σέ μιά

περίοδο όριστικής επικράτησης της άστικής τάξης στον πολιτικό τομέα, σέ μιά περίοδο πού ό άστισμός έχει τό πάνω χέρι στή συγκρότηση της πολιτικής έξουσίας. Ή ψήφιση του νόμου αυτού άποτελεί τήν πρώτη κρατική παρέμβαση στήν πορεία των άγροτικών συνεταιρισμών, οι όποιοι είχανε άρχισει νά δημιουργούνται πρίν άπ' τό νόμο. Δόθηκε άπ' τό κράτος ή κύρια κατεύθυνση της δράσης των συνεταιρισμών, πού ήταν ή διανομή του χρήματος γιά τίς ανάγκες της χρηματοδότησης της γεωργίας, πού συνεχώς αυξάνονταν. Ένώ μέχρι τήν ψήφιση του νόμου ό αριθμός των συνεταιρισμών αυξάνονταν μέ άργό ρυθμό, σέ λίγα χρόνια μετά τό νόμο δημιουργήθηκε τό σύνολο σχεδόν των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών πού υπάρχουν καί σήμερα. Μέ τόν τρόπο αυτό έπιτεύχθηκαν δύο ταυτόχρονα σκοποί. Πρώτο διοχετεύτηκε χρήμα στή γεωργία, παρακάμπτοντας τήν άνεπίσημη τοκογλυφία σύμφωνα μέ τίς άπαιτήσεις του κράτους, καί δεύτερο εξασφαλίστηκε ή έπιστροφή αυτού του χρήματος, μέσω των συνεταιρισμών, μέ τή διαδικασία του άλληλέγγυου των μελών. Οι ανάγκες της χρηματοδότησης της άγροτικής οικονομίας καλύπτονται άπ' τήν Έθνική Τράπεζα γιά λογαριασμό του κράτους, καί ταυτόχρονα ό οικονομικός έλεγχος της λειτουργίας των συνεταιρισμών άσκειται άπ' τήν Έθνική Τράπεζα, ενώ ό Διοικητικός έλεγχος παραμένει στό Κράτος.

Ύστερα άπ' τούς επίμονους καί συνεχείς άγώνες της άγροτιάς άρχισε καί προωθήθηκε ή διανομή των τσιφλικιών. Χιλιάδες άγροτικά νοικοκυριά δημιουργήθηκαν καί έπεκράτησε ή οικογενειακή μορφή στήν άσκηση της γεωργίας. Όπως ήταν φυσικό οι ανάγκες των άγροτικών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων ήταν ποικίλες καί πολλές (χρήμα, έξοπλισμός, σπόροι, άποθήκες, σπίτια, ζώα, κ.λ.π.). Πρέπει νά σημειωθεί ότι ή περίοδος συμπίπτει μέ τό τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου καί μέ τή μικρασιατική καταστροφή.

Β. Άπό εδώ καί πέρα, οι ανάγκες γιά χρηματοδότηση της γεωργικής παραγωγής συνέχισαν μεγαλώνουν. Ίδρύεται άπ' τό κράτος ή Άγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, στήν όποία έκχωρείται τό άποκλειστικό προνόμιο άσκησης της άγροτικής πίστης, βραχυπρόθεσμης μεσοπρόθεσμης καί μακροπρόθεσμης. Ταυτόχρονα έκχωρείται στήν Άγροτική Τράπεζα ό οικονομικός καί διοικητικός έλεγχος των συνεταιρισμών, οι όποιοι στό έξής χειραγωγούνται άποκλειστικά σχεδόν άπ' τήν Άγροτική Τράπεζα γιά λογαριασμό του κράτους, μιά καί ή Τράπεζα άποτελεί τόν ουσιαστικότερο φορέα ύλοποίησης της άγροτικής πολιτικής του κράτους.⁽⁶⁾

Οι πολλές τροποποιήσεις πού έγιναν στον νόμο περί συνεταιρισμών σέ βάρος του άστικού φιλελεύθερου άρχικά πνεύματος του νόμου, έδραίναν καί ένίσχυαν κάθε φορά τόν παρεμβατικό ρόλο του κράτους στους άγροτικούς συνεταιρισμούς καί τήν άγροτική οικονομία γενικότερα. Μέ τήν έμπορευματοποίηση σέ μεγάλο βαθμό της παραγωγής, τήν ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων καί τόν έκσυγχρονισμό της παραγωγικής διαδικασίας μεγαλώνουν άκόμα περισσότερο οι ανάγκες της έλληνικής γεωργίας σέ παραγωγικούς συντελεστές. Τό κράτος μέσω της Άγροτικής Τράπεζας έπεκτείνει τήν χρηματοδότηση της γεωργίας καί διαχειρίζεται τά γεωργικά έφόδια μέσω των ένώσεων γεωργικών συνεταιρισμών πού ιδρύθηκαν σέ όλη τήν επικράτεια.

Οι ένώσεις γεωργικών συνεταιρισμών (δευτεροβάθμιοι συνεταιρισμοί) αποτελώντας συγκεντρωτικότερη μορφή των άγροτικών συνεταιρισμών εξασφαλίζουν δύο βασικά πράγματα γιά τό κράτος. Πρώτα διαχειρίζονται τά κρατικά έφόδια αποτελεσματικότερα καί εξασφαλίζουν τό άλληλέγγυο μεταξύ των συνεταιρισμών γιά τίς κρα-

τικές χορηγήσεις (χρήμα, λιπάσματα, σπόροι, ζωοτροφές). Ταυτόχρονα με την ανάπτυξη της παραγωγής αναλαμβάνουν για λογαριασμό του κράτους τη συγκέντρωση και διαχείριση των αποθεμάτων των πιο βασικών γεωργικών προϊόντων (λάδι, καπνός, σταφίδα, σάρι, κριθάρι, καλαμπόκι κλπ.). Αυτές παραμένουν ουσιαστικά οι δραστηριότητες των συνεταιρισμών μέχρι το 1940, δηλαδή δραστηριότητες άμεσα ελεγχόμενες από το Κράτος και για λογαριασμό του Κράτους. Μέχρι αυτή την περίοδο η ίδρυση της ΑΤΕ και η λειτουργία της αποτελεί την ουσιαστικότερη παρέμβαση του κράτους στην αγροτική οικονομία.

Η οικογενειακή μορφή άσκησης της γεωργίας αποτέλεσε στον Έλληνικό χώρο την κύρια βάση εκμετάλλευσης της αγροτιάς από το έμπορικό, βιομηχανικό και τραπεζικό κεφάλαιο. Μέσα στις συνθήκες ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα και τον ιδιόρρυθμο μητροπολιτικό χαρακτήρα του ελληνικού κεφαλαίου, η οικογενειακή μορφή άσκησης της γεωργίας αποτέλεσε την κύρια μορφή μεταφοράς του πλεονάσματος από τη γεωργία σε άλλους κλάδους της οικονομίας και στήριξε τη συσσώρευση κεφαλαίου στους κλάδους αυτούς.⁽⁷⁾

Η παρέμβαση του κράτους, (ιδιαίτερα στη διάρκεια της δικτατορίας Μεταξά), στην αγροτική οικονομία, και η χρησιμοποίηση των αγροτικών συνεταιρισμών στην πορεία αυτή, έπιβοήθησε και συντήρησε την μεταφορά του εισοδήματος από την γεωργία στη βιομηχανία, το εμπόριο και τις Τράπεζες και συνετέλεσε στην κεφαλαιοκρατική συσσώρευση εκτός γεωργίας.

Η δραστηριότητα των συνεταιρισμών, ελεγχόμενη πάντοτε οικονομικά και διοικητικά, κρατήθηκε στο περιθώριο εκεί όπου δεν ήθελε ή δεν μπορούσε η ιδιωτική πρωτοβουλία να επενδύσει. Χρησιμοποιήθηκαν βασικά για εργασίες και υπηρεσίες δοτές από το κράτος, ώστε να εξυπηρετούνται τα συμφέροντα της ανερχόμενης καπιταλιστικής οργάνωσης στους άλλους τομείς της οικονομίας. Σπάνια προπολεμικά το ίδιο το κράτος ή οι συνεταιρισμοί ανέλαβαν μεταποιητική ή εμπορική δραστηριότητα στην αγροτική παραγωγή. Τα αντικείμενα αυτά ήταν σχεδόν αποκλειστικότητα του ιδιωτικού τομέα. Το φαινόμενο αυτό ερμηνεύεται καλύτερα αν λάβουμε υπόψη μας τις συνθήκες ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα και το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στην γεωργία, καθώς και την οργάνωση του καπιταλιστικού κράτους στην αντίστοιχη περίοδο. Δηλαδή τη στήριξη του «αγροτικού καπιταλισμού» στην Ελλάδα στην οικογενειακή μορφή άσκησης της γεωργίας και στην ύπαρξη γεωργικών μονάδων μικρού οικονομικού μεγέθους και περιορισμένης τεχνικής ανάπτυξης.

Βέβαια η κατάσταση αυτή αλλάζει στη συνέχεια και θα προσπαθήσουμε παρακάτω να εξηγήσουμε με ποιό τρόπο και γιατί έγινε αυτό, ακολουθώντας πάντοτε το επίπεδο οργάνωσης του καπιταλιστικού κράτους και τις ανάγκες διατήρησης και αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων.

Γ. Ύστερα από το τέλος του εμφύλιου πόλεμου ή ανάγκη ύπαρξης ισχυρού καπιταλιστικού κράτους έγινε περισσότερο φανερό για την εξασφάλιση της διατήρησης και αναπαραγωγής των αστικών σχέσεων.

Ο κρατικός παρεμβατισμός στους αγροτικούς συνεταιρισμούς γίνεται ακόμα πιο έντονος, ύστερα μάλιστα από την εντύπωση που είχε δημιουργηθεί κατά την περίοδο της κατοχής και του εμφύλιου πόλεμου, ότι οι συνεταιρισμοί μπορούσαν να αποτελέσουν κύτταρα δημοκρατικής οργάνωσης των αγροτών και εξαιτίας του βοηθητικού

ρόλου που έπαιξαν συνεταιρισμοί στην αντίσταση. 'Η παρέμβαση αυτή υλοποιήθηκε με νέες αντιδημοκρατικές τροποποιήσεις του νόμου περί συνεταιρισμών και νέα διοικητικά μέτρα για τη λειτουργία τους ώστε να εξυπηρετούν καλύτερα την πλευρά που βγήκε κερδισμένη απ' τόν έμφύλιο. Είναι η περίοδος της ολοκληρωτικής κυριαρχίας των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων τόσο για το ύπαλληλικό προσωπικό όσο και για τα αρετά μέλη.

Στή συνέχεια ή εξέλιξη της τεχνολογίας και ή χρησιμοποίηση νέων μεθόδων παραγωγής στην γεωργία, ή χρήση περισσότερων λιπασμάτων και ή άρδευση, συντελούν στη μεγάλη αύξηση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων. 'Αρχίζει νά ολοκληρώνεται σιγά - σιγά ό πλήρης προσανατολισμός της αγροτικής παραγωγής προς την αγορά, και εισάγεται σιγά - σιγά ό καταμερισμός στην εξειδίκευση της παραγωγής.

'Η σέ μεγάλες ποσότητες παραγωγή των αγροτικών προϊόντων χρειάζεται δχι μόνο φροντίδες στό στάδιο της παραγωγής αλλά κυρίως φροντίδες μετά την παραγωγή. Οί εργασίες αυτές που ήταν σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο της λεγόμενης ιδιωτικής πρωτοβουλίας αρχίζουν και αποτελούν αντικείμενο και των αγροτικών συνεταιρισμών και του κράτους (ξεχωριστά ή από κοινού).

Οί δυνατότητες και όι ανάγκες για εξαγωγές αγροτικών προϊόντων μεγάλωνουν συνέχεια. 'Η διακίνηση γίνεται κατά βάση από ιδιώτες μέχρι τώρα, ενώ ήδη αρχίζει και ή συμμετοχή των αγροτικών συνεταιρισμών και του κράτους. Οί ανάγκες όρθολογικότερης όργάνωσης της καπιταλιστικής γεωργίας δυναμώνουν περισσότερο τόν κρατικό παρεμβατισμό και στην έσωτερική διακίνηση των αγροτικών προϊόντων. 'Ιδρύονται οί κεντρικές λαχαναγορές που λειτουργούν και έλέγχονται απ' τό κράτος, αρχίζουν και μπαίνουν αγορανομικοί περιορισμοί και γίνονται προσπάθειες χρησιμοποίησης των αγροτικών συνεταιρισμών στην διακίνηση ακόμα και των νωπών προϊόντων.

'Η διόγκωση του τριτογενούς τομέα, ή αριθμητική αύξηση των βιομηχανικών έργατων, ή συγκέντρωση του πληθυσμού σέ μεγάλα άστικά κέντρα και ειδικότερα στην 'Αθήνα και την Θεσσαλονίκη που τείνουν νά συγκεντρώσουν τό μισό πληθυσμό της χώρας, δημιουργούν στό καπιταλιστικό κράτος πρόσθετες φροντίδες όρθολογικοποίησης της νέας κατάστασης, διατήρησης των κοινωνικών άναταρχών σέ χαμηλό επίπεδο, καθώς επίσης και τό κόστος ζωής χαμηλά, ώστε ή βιομηχανία βασικά νά βρίσκει χαμηλό κόστος εργασίας. Βασικά είδη διατροφής προερχόμενα απ' την αγροτική παραγωγή πρέπει νά έχουν χαμηλές τιμές και ακόμα χαμηλότερες επιβαρύνσεις στην μεταποίηση και διακίνηση. Πέρα απ' τίς μεθόδους των επιδοτήσεων και των οικονομικών ένισχύσεων της αγροτικής παραγωγής ή όρθολογική όργάνωση των κυκλωμάτων που σχετίζονται μέ τά αγροτικά προϊόντα μπαίνει σάν επιτακτική άνάγκη.

Στή φάση αυτή για νά επιτευχθεί ό σκοπός είναι άπαραίτητη ή δημιουργία οικονομικών μονάδων και κυκλωμάτων μεγάλης κλίμακας. 'Η ιδιωτική λεγόμενη πρωτοβουλία μέσα στίς συνθήκες αυτές του κρατικού παρεμβατισμού δέν είναι διατεθειμένη νά επενδύσει στόν τομέα αυτό και για δυό πρόσθετους ακόμα λόγους:

α) Γιατί ή απόδοση των κεφαλαίων στόν τομέα αυτό ήταν χαμηλότερη απ' ότι στους άλλους τομείς (έμπόριο ή βιομηχανία εκτός αγροτικής).

β) Γιατί ή επικρατούσα στόν τομέα αυτό προσωπική ή οικογενειακή επιχείρηση δέν μπορούσε νά καλύψει τίς ανάγκες της οικονομίας μεγάλης κλίμακας και γι' αυτό είχε έσωτερικές αντιφάσεις.⁽⁸⁾

Ἀντικειμενικά στήν περίοδο αὐτή ἡ σύγχρονη καπιταλιστική ὀργάνωση, τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς ἔρχεται νά καλυφτεῖ ἀπό φορεῖς συλλογικούς καί τό ἴδιο τό κράτος. Ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν, μέ τήν μορφή τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν, σέ τοπική περιφερειακή καί πανελλήνια κλίμακα, μέ τόν ἔλεγχο καί τήν ἐπίβλεψη τοῦ κράτους ἀποτελοῦν τήν πιό πρόσφορη λύση. Ἐτσι ἀρχίζει μιὰ διαδικασία χρηματοδότησης τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν γιά τήν δημιουργία προϋποθέσεων οὐσιαστικῆς παρουσίας στήν ἀγροτική οἰκονομία καί δημιουργεῖται ἓνα τεράστιο δίκτυο ἀποθηκευτικῶν χώρων.

Ἰδρύονται Συνεταιριστικά Ἐργοστάσια ἐπεξεργασίας ἀγροτικῶν προϊόντων, Ἐλαιουργεῖα, Σπορελαιουργεῖα, Ἐκκοκιστήρια, Οἰνοποιεῖα, Συσκευαστήρια, Διαλογητήρια, Τυροκομεῖα, Ἐργοστάσια Γάλακτος, Κονσερβοποιεῖα, Ψυγεῖα, κλπ. Ἡ Ἀγροτική Τράπεζα ἰδρύει μέ τίς Ἐνώσεις Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Κοινοπραξίες καί Ἀνώνυμες Ἐταιρίες γιά τήν ἐπεξεργασία καί ἐμπορία διάφορων ἀγροτικῶν προϊόντων (Ἐργοστάσια Γάλακτος, Συσκευαστήρια, Κονσερβοποιεῖα, κλπ.). Ἡ Ἀγροτική Τράπεζα μόνη ἰδρύει τέτοιες βιομηχανίες καί ἑταιρίες, καθώς καί σέ συνεργασία μέ τήν ΕΤΒΑ.

Ἡ ἐκτέλεση τῶν ἔργων ὑποδομῆς γίνεται ἀπ' τό κράτος καί ἡ συντήρησή τους ἀναλαμβάνεται ἀπό Ὀργανισμούς ἐλεγχόμενους ἀπ' τό Κράτος ἔστω πολλές φορές καί μέ τή συμμετοχή ἐκπροσώπων τῶν ἀγροτῶν (ΓΟΕΒ, ΤΟΕΒ). Οἱ διάφοροι κρατικοί ὀργανισμοί πού ἔχουν ἰδρυθεῖ ἢ πού ἰδρύονται ἀρχίζουν νά παίζουν ὄλο καί περισσότερο ἐνεργό ρόλο στή χάραξη καί τήν ἐφαρμογή τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους καί ἀναλαμβάνουν τήν μετάδοση καί ὑλοποίηση τῶν νέων γνώσεων, τῆς τεχνολογίας καί τῆς τεχνοκρατικῆς ὀργάνωσης τῆς διακίνησης καί μεταποίησης τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων.⁽⁹⁾

Βέβαια ὁλόκληρη αὐτή ἡ δραστηριότητα τοῦ κράτους καί τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν, δέν ἔγινε καί δέν γίνεται χωρίς ἀντιδράσεις ἀπ' τή λεγόμενη ἰδιωτική πρωτοβουλία. Ἄν παρακολουθήσει κανένας τίς συσκέψεις, τίς γενικές συνελεύσεις καί συνέδρια τῶν ἐμπορικῶν καί βιομηχανικῶν ἐπιμελητηρίων, βιοτεχνικῶν ὁμοσπονδιῶν τῶν καταστηματαρχῶν, κλπ., ποτέ δέν λείπει ἡ ἐκτόξευση κατηγοριῶν γιά τό κράτος στό θέμα τῆς ἐνίσχυσης τῶν συνεταιρισμῶν καί τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητάς τοῦ κράτους.⁽¹⁰⁾

Σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά νομισθεῖ ὅτι οἱ ἀγρότες ἐπικροτοῦν πάντα τήν αὐξανόμενη αὐτή παρέμβαση τοῦ κράτους στούς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς καί τήν ἀγροτική οἰκονομία καί ὅτι ὠφελοῦνται ἀπ' τίς κρατικές ἐνέργειες. Ἀντίθετα, εἰδικά τά τελευταῖα χρόνια, εἴμαστε μάρτυρες μιᾶς ὀγκούμενης διαμαρτυρίας καί μιᾶς κατάστασης ἀγροτικῶν κινητοποιήσεων ἀπ' τοὺς παραγωγούς ὅλων τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ἐνῶ σέ γενικές γραμμές αὐτή ἦταν ἡ κατάσταση μέχρι πρὶν λίγα χρόνια, οἱ ἐξελίξεις πού στό μεταξύ ἔχουν γίνει, ἀλλάζουν τήν κατάσταση τά μέσα καί τίς μεθόδους.

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί ἡ ἐξέλιξη τῆς τεχνολογίας καί τῶν γνώσεων, οἱ πολιτικές καί κοινωνικές μεταβολές στόν διεθνή χώρο, ἔχουν ἄμεση ἐπίδραση καί στόν ἑλληνικό χώρο.

Μερικά απ' τὰ χαρακτηριστικά τῆς νέας αὐτῆς κατάστασης εἶναι:

- Ἡ στροφή τοῦ ἑλληνικοῦ κεφάλαιου πρὸς τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο,
- Ἡ συγκεντρωτοποίηση τοῦ κεφάλαιου καὶ ἡ δημιουργία ἐπιχειρήσεων μονοπωλιακοῦ χαρακτήρα,
- Ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ παραδοσιακοῦ τρόπου παραγωγῆς,
- Ἡ αὐξουσα ἐπένδυση ξένου κεφαλαίου καὶ ἑλληνικοῦ στὴν Ἑλλάδα,
- Ἡ κρίση καὶ ἀβεβαιότητα στὰ ἔθνη ζητήματα (Κύπρος, Αἰγαῖο, βάσεις),
- Οἱ ἐξελίξεις στὸ χῶρο τῆς Μεσογείου,
- Οἱ ἀποκτῆση κρατικῆς ὀντότητας ἀπὸ πολλές πρώην ἀποικίες,
- Οἱ ταχύτατες κοινωνικὲς μεταβολές ὅπως ἡ συγκέντρωση πληθυσμοῦ στὶς μεγάλες πόλεις καὶ ἡ αὐξανόμενη διεκδίκηση τῶν ἐργαζομένων γιὰ κοινωνικὲς παροχές καὶ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ἐργασίας,
- Ἡ διόγκωση τοῦ τριτογενοῦς τομέα τῆς οἰκονομίας,
- Ἡ συνεχῶς αὐξανόμενη οἰκονομικὴ δραστηριότητα τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους σέ ὅλους τοὺς τομεῖς κλπ.

Ὁλη αὐτὴ ἡ κατάσταση ἐπιβάλλει στὸ σύγχρονο ἀστικό κράτος καὶ στὴν ἀρχουσα μερίδα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας νὰ υἱοθετήσῃ καὶ νὰ βρεῖ νέους τρόπους διατήρησης τῆς ἐξουσίας καὶ ἀναπαραγωγῆς τῆς.

Τὸ συλλογικὸ συμφέρον γιὰ τὸ σύστημα ὑπερισχύει ἐναντι τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ εἶναι ἀναγκαστικὸ νὰ δοθοῦν παραχωρήσεις καὶ νὰ ληφθοῦν μέτρα πού θὰ διατηρήσουν καὶ θὰ σταθεροποιήσουν τὸ σύστημα χωρὶς νὰ τὸ ἀρνηθοῦν.

Ὁ συνολικὸς αὐτὸς ἔλεγχος ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκη σχεδιασμοῦ τῶν πραγμάτων ἐκ τῶν προτέρων καὶ ὄχι μόνον τῆς καταστολῆς τῶν ἀντιθέσεων τῶν ἀνεπιθύμητων καταστάσεων γιὰ τὸ σύστημα ἐκ τῶν ὑστέρων.

Τὸ ὅτι μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τὸ ἀστικό κράτος εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ υἱοθετήσῃ καὶ νὰ προωθήσῃ τὴν δημιουργία γενικότερων προγραμμάτων ἀνάπτυξης καὶ προγραμμάτων περιφερειακῆς ἀνάπτυξης καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν μέσα καὶ μεθόδους συλλογικῆς δραστηριότητας, δὲν σημαίνει σέ καμία περίπτωσις ὅτι ἡ ὑπάρχουσα ἐξουσία ἀναιρεῖ ἀπὸ μόνῃ τῆς τὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἀντίθετα δείχνει ὅτι ἔχει μεγάλη ἱκανότητα προσαρμογῆς στὶς νέες συνθήκες καὶ εὐχέρεια ἐλιγμών. Οἱ ἐνέργειες αὐτές εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν διατήρησίν τῆς καὶ τὴν ἀναπαραγωγή τῆς.

Σ' αὐτὴ τὴν πιθανὴ παρεξήγηση ὀφείλεται κατὰ τὴ γνώμη μας ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς αὐξανόμενης οἰκονομικῆς δραστηριότητας τοῦ ἀστικοῦ κράτους σὰν σοσιαλμαβία.

Οἱ καταστάσεις πού περιγράφηκαν παραπάνω ἀποκτοῦν ἀκόμα περισσότερη ἐνταση καὶ οὐσιαστικότητα μέ τὴν εἰσοδο τῆς Ἑλλάδας στὴν κοινὴ ἀγορά, ὅποτε ὁ ἔλεγχος, οἱ ἀποφάσεις, ὁ σχεδιασμὸς κλπ. γίνονται ἀκόμα περισσότερο κεντρικά καὶ συγκεντρωτικά.

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες τῆς γενικότερης κατάστασης στὸν τομέα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τείνει νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἀντίληψη τῆς ὀρθολογικοποίησης τῆς καπιταλιστικῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ ὀργάνωσης.

Ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς πρὸς τὴν ἀγορὰ μεταθέτει στὶς νέες συνθήκες τὸ πρόβλημα ἀπ' τὴν παραγωγή, σέ πρόβλημα μετὰ τὴν

παραγωγή. Δηλαδή τό πρόβλημα δέν εἶναι πῶς θά παράγουμε ἀλλά τί θά κάνουμε αὐτό πού θά παράγουμε. Ὅποτε αὐτόματα δημιουργεῖται τό πρόβλημα τί θά παράγουμε, γιά ποιόν θά παράγουμε, πότε πόσο καί πῶς.

Γίνεται ἔτσι ἀναγκαστική ἡ προγραμματισμένη δραστηριότητα ἡ ἀνάγκη κεντρικοῦ σχεδιασμοῦ καί ἔλεγχου, καί ἡ ἀνάγκη χρησιμοποίησης οἰκονομιῶν καί οἰκονομικῶν μονάδων μεγάλης κλίμακας. Προκύπτει λοιπόν ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη γενικότερου σχεδιασμοῦ καί προγραμμάτων. Καί αὐτό, πέρα ἀπό τίς προθέσεις, εἶναι μιά ἀναγκαιότητα γιά τό σύγχρονο καπιταλιστικό κράτος πού ἀντιμετωπίζει ἕναν ἐξαιρετικά ἔντονο ἐξωτερικό ἀνταγωνισμό.

Θά πρέπει στό σημείο αὐτό νά γίνει μιά οὐσιαστική διευκρίνιση ὅτι ἡ ἀναγκαιότητα αὐτή γιά τό σύστημα δέν σημαίνει καί μιά γραμμική καί ἄμεση ὑλοποίηση καί ἐφαρμογή τῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ ἀντιφατικότητα πού περικλείνεται μέσα στό ἴδιο τό σύστημα, οἱ ἀντιθέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων τάσεων καί κοινωνικῶν ὁμάδων μέσα στό σύστημα οἱ ἀντιδράσεις τῶν καταστρεφόμενων ἀστικῶν στρωμάτων πού μέχρι τώρα στήριζαν τό σύστημα, ἡ συνεχῶς αὐξανόμενη δύναμη τῶν ἀνερχόμενων νέων μεσοστρωμάτων πού σχετίζονται πιά πολύ μέ τήν τεχνοκρατική ἀντίληψη καί τήν κρατική ἐξουσία, οἱ ἀντιδράσεις καί οἱ ἀγῶνες τῶν ὁμάδων πού εἶναι ἀντίθετες στό σύστημα, ἐπενεργοῦν συνέχεια μέ ἀποτέλεσμα τήν καθυστέρηση τοῦ σχεδιασμοῦ τήν ἀναβολή τῆς ἐφαρμογῆς, τίς πολλές τροποποιήσεις, τήν εὐκαιριακή καί συγκυριακή ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων καί τῶν προβλημάτων, τήν ἀντιφατικότητα τῶν ἐνεργειῶν τῆς κεντρικῆς διοίκησης, τήν ἀνάγκη δεσίσματος ὅλο καί πιά πολύ τῆς ἐλληνικῆς κατάστασης μέ διεθνεῖς συσχετισμούς πού ἐξυπηρετοῦν τό σύστημα, στήν συγκεντροποίηση καί ἐνίσχυση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας καί δραστηριότητας, γιά τήν ἐπιβολή τῆς πορείας καί τήν καταστολή τῶν ἀντίθετων τάσεων.

Ἔτσι φτάνουμε στό σήμερα ὅπου ἡ κατάσταση στήν ἀγροτική οἰκονομία καί στοὺς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς ἔχει τά ἀκόλουθα χαρακτηριστικά:

—Τό Κράτος παράγει καί διακινεῖ μεγάλες ποσότητες γεωργικῶν ἐφοδίων κατ' ἀποκλειστικότητα. Ὅπως χρέμα, λίπασμα, ζωοτροφές (σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι, γεωργ. φάρμακα, σπόροι, ζάχαρη, κλπ.). Γιά τή διακίνηση αὐτῶν τῶν ἐφοδίων χρησιμοποιεῖται ἀποκλειστικά ὁ μηχανισμός τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας καί τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν.

—Τό Κράτος διαχειρίζεται μέ τή χρησιμοποίηση τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν καί διαφόρων ὀργανισμῶν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς παραγωγῆς τῶν πιά βασικῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, ὅπως σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι, βαμπάκι, καπνός, σταφίδα, λάδι, ρύζι, κλπ.

—Ταυτόχρονα παρατηρεῖται μιά αὐξουσα καί ἐπιταχυνόμενη τάση συμμετοχῆς τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν στίς μεταποιητικές δραστηριότητες, καθώς καί στίς ἐμπορικές δραστηριότητες (Λιανικό ἐμπόριο μέ ἕνα μεγάλο ἀριθμό πρατηρίων καί ἐξαγωγική δραστηριότητα).

—Οἱ κρατικές δραστηριότητες πού ἀναφέρθηκαν, ἀλληλοσυμπληρώνονται, ἀλληλοσυνδέονται καί ἀλληλοεπηρεάζονται, μέ τίς δραστηριότητες τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν, τῶν κοινοπραξιῶν καί τῶν συνεταιριστικῶν ἐταιριῶν. Ἡ ἀμβλυνση τῆς ἀντίθεσης μεταξύ τοῦ Κράτους καί τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν γίνεται ὅλο καί πιά φανερή, ὅλο καί περισσότερο μετατρέπεται σέ σχέση συνεργασίας. Ἡ ἐνσωμάτωση τῆς δράσης τῶν συνεταιρισμῶν στήν δραστηριότητα τοῦ σύγχρονου καπιταλιστικοῦ

κράτους (οικονομική και ιδεολογική) γίνεται ολοένα και πιο απαραίτητη και γρήγορη στον αγροτικό τομέα.

—Στους αγρότες δημιουργείται σύγχυση. Δεν ξέρουν σε ποιόν να απευθυνθούν και από ποιόν να απαιτήσουν. Το σύνολο των οργανισμών, των κοινοπραξιών, των συνεταιρισμών, που αποτελούν ήδη σημαντικό στοιχείο στην αγροτική οικονομία και που δεν έχουν σημαντική παρουσία και μεγάλη μερίδα στην οικονομική δραστηριότητα, φαίνεται να δημιουργούν μία τεχνοκρατική αντίληψη προσανατολιζόμενη στα προϊόντα και όχι στους παραγωγούς, ολοκληρώνοντας έτσι μία οικονομίστικη λειτουργία τους.

Δημιουργούν έτσι μία δικιά τους έσωτερική ζωή και ένα είδος εξουσίας και επιβολής πάνω στην αγροτιά, πολλές φορές και εν όνόματι της αγροτιάς. Και όπως είναι φυσικό τα φαινόμενα αυτά έχουν ανάγκη από διατήρηση, ανάπτυξη και αναπαραγωγή ή όποια γίνεται παράλληλα και σε αντίθεση με την λεγόμενη ιδιωτική πρωτοβουλία στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Η εξέλικτική αυτή πορεία που μέχρι σήμερα ήταν άργη και βασανιστική γίνεται όλο και πιο γρήγορη. Τώρα οι ρυθμοί της κρατικής παρέμβασης και της ένσωμάτωσης των συνεταιρισμών στις κρατικές δραστηριότητες δεν έχουν προηγούμενο.

Δείγματα αυτής της εξέλιξης έχουμε πολλά, ιδιαίτερα ύστερα απ' το 1975 και πολλά επίσης μπορούμε να προδικάσουμε.

—Ο Νέος Νόμος «Περί Γεωργικών Συνεταιρισμών» (921/79) επισημοποιεί και προωθεί την χειραγώγηση των συνεταιρισμών απ' το Κράτος.

—Η ΠΑΣΕΓΕΣ γίνεται υπερτροφική, αποχτάει υπερβολικές εξουσίες πάνω στους συνεταιρισμούς χαμηλότερου βαθμού, χρηματοδοτείται και ελέγχεται απ' το Υπουργείο Γεωργίας και Συντονισμού και την Αγροτική Τράπεζα.⁽¹¹⁾

—Τό Συμβούλιο Συνεταιριστικής Πολιτικής που είναι στην ΠΑΣΕΓΕΣ και διορίζεται απ' τον Υπουργό Γεωργίας, μετατρέπει την ΠΑΣΕΓΕΣ σε φορέα καθαρά της αγροτικής πολιτικής του κράτους.

—Αναλαμβάνει η ΠΑΣΕΓΕΣ την μεταφορά της κρατικής ιδεολογίας στον αγροτικό τομέα, μέσω των συνεταιρισμών, στους αγρότες καθώς και την ιδεολογία της ΕΟΚ.⁽¹²⁾

—Επισημοποιείται ο αγροπατερισμός με την μετατροπή των αίρετών σε μισθούς και συνταξιούχους κατά το πρότυπο των εργατοπατέρων των Έργατικών Κέντρων και της ΓΣΕΕ.

—Οι ανάγκες για εξέλιξη του συστήματος και καπιταλιστικής όρθολογικοποίησης των δραστηριοτήτων οδηγεί σε συγκεντρωτική αντιμετώπιση και για το λόγο αυτό το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε απ' την τοπική κλίμακα των εταιριών και κοινοπραξιών, σε πανελλήνια κλίμακα. Έτσι δίνεται βάρος στις τριτοβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις και μεγάλου μεγέθους εταιρίες, κατά προϊόν, κατά κλάδο, κλπ. Έτσι πετυχαίνεται έμμεσα και καλύτερος έλεγχος της βάσης.⁽¹³⁾

—Επιδιώκεται η διάσπαση της αγροτιάς με την δημιουργία απ' τους αγροτικούς συνεταιρισμούς επαγγελματικών όμοσπονδιών οι οποίες θα υπάγονται στην ΠΑΣΕΓΕΣ, σε αντίθεση με τους αγροτικούς συλλόγους που λειτουργούν σήμερα ανεξάρτητα απ' τους συνεταιρισμούς και που τα τελευταία χρόνια είχαν δείξει κάποια δραστηριότητα.

—Η όρθολογικοποίηση της οργάνωσης των αγροτικών συνεταιρισμών και η απο-

δοτική λειτουργία τους στά πλαίσια που τούς καθορίζονται απ' το κράτος, χρειάζεται προσωπικό και στελέχη υψηλής τεχνοκρατικής στάθμης. Γιά τήν κάλυψη αυτής της ανάγκης τό Κράτος μέσω του 'Υπουργείου Συντονισμού επιδοτεί τήν πρόσληψη ίκανών τεχνοκρατικών στελεχών, μέσω της ΠΑΣΕΓΕΣ, απ' τούς αγροτικούς συνεταιρισμούς και τίς συνεταιριστικές εταιρίες και κοινοπραξίες. Μέ τόν τρόπο αυτό βοηθάει πιό γρήγορα στήν ολοκλήρωση της οικονομίστικής λειτουργίας τών συνεταιρισμών και τήν ένσωμάτωση της δράσης τους στίς κρατικές δραστηριότητες.

—Πρόκειται νά ιδρυθεί Τράπεζα Γεωργικής Γής ελεγχόμενη απ' τήν 'Αγροτική Τράπεζα και τίς συνεταιριστικές οργανώσεις ή όποία θά διαχειρίζεται τήν γή που εγκαταλείπεται απ' τούς αγρότες που φεύγουν απ' τή γεωργία και θά δανειοδοτεί άλλους γιά τήν αγορά της.⁽¹⁴⁾

—Μπορεί ένα μέρος τών μετοχών της ΑΤΕ νά μεταβιβαστεί στίς συνεταιριστικές οργανώσεις μιά και οι δύο οργανισμοί ασχολούνται μέ τό ίδιο αντικείμενο.⁽¹⁵⁾

—Γίνεται προσπάθεια δημιουργίας οργανισμών περιφερειακής ανάπτυξης, μέ συμμετοχή του Κράτους, της ΑΤΕ, τών 'Αγροτικών Συνεταιρισμών και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι όποιοι θά λειτουργούν μέ τή μορφή 'Ανωνύμων 'Εταιριών και θά αναλαμβάνουν τήν μελέτη, έκτέλεση και εκμετάλλευση περιφερειακών έργων ύποδομής.

Θά πρέπει όμως νά παρατηρήσουμε ότι όλη ή δραστηριότητα που αναφέρθηκε πάνω άνω δέν άφορά τήν πρωτογενή αγροτική παραγωγή. 'Ακόμα στό σημείο αυτό παραμένει κυρίαρχη ή οικογενειακή μορφή της αγροτικής εκμετάλλευσης. Έγιναν όμως κιόλας προσπάθειες εφαρμογής πιό συγκεκριμένων μορφών καλλιέργειας, όπως οι όμαδικές καλλιέργειες και οι 'Ανώνυμες Γεωργικές 'Εταιρίες. Όμως οι συνθήκες δέν εύνοουν άκόμα τήν μεγάλη ανάπτυξη τους. Μέ τήν μείωση του αγροτικού πληθυσμού που επιδιώκεται και μέ τόν πλήρη προσανατολισμό της παραγωγής προς τήν αγορά και ΕΟΚ πιθανόν σέ λίγα χρόνια νά υπάρξει σημαντική παρουσία τών μορφών αυτών. Βέβαια τό πρόβλημα αυτό σχετίζεται άμεσα μέ τήν κατάσταση που θά επικρατήσει και στους άλλους τομείς της οικονομίας και τόν καταμερισμό της εργασίας στόν ελληνικό και εύρωπαϊκό χώρο.

'Η πραγματικότητα της κρατικής παρέμβασης στήν αγροτική οικονομία και ή χρησιμοποίηση τών αγροτικών συνεταιρισμών γιά τήν ύλοποίησή της, άποτελεί ένα στοιχείο που προβληματίζει πολλούς και που δέν μπορεί νά έρμηνευτεί μέ τή συλλογιστική που χρησιμοποιούμε μέχρι σήμερα. 'Ακόμα και ή λογική της παραδοσιακής άριστερας δέν μπορεί νά τήν εξηγήσει μέ πειστικό τρόπο.

'Η ίδιωτική πρωτοβουλία, τό έλεύθερο εμπόριο, οι παραγωγικές τάξεις, κάθε μέρα και περισσότερο δξύνουν τήν πολεμική τους άπέναντι στους αγροτικούς συνεταιρισμούς και τίς κρατικές πρωτοβουλίες.

'Η σημερινή ήγεςία τών αγροτικών συνεταιρισμών και πολλοί αγροτιστές θέλουν νά πιστευούν —και παρουσιάζουν— τίς εξελίξεις αυτές σάν μεγάλα επιτεύγματα του αγροτικού κινήματος που επιτέλους ή πολιτεία άρχισε νά τά βλέπει μέ ευνόικό μάτι ή άκόμα περισσότερο ότι τό σημερινό κράτος έχει τήν διάθεση και τή δύναμη νά κάνει βαθιές τομές στήν αγροτική οικονομία και νά επιφέρει «σοσιαλιστικές» αλλαγές.

Τά κόμματα της αντιπολίτευσης κατηγορούν τήν κυβέρνηση γιατί δέν προχωράει πιό γρήγορα και πιό έκτεταμένα στίς αλλαγές αυτές και ύπόσχονται ότι όταν θά έρθουν στήν έξουσία θά τό κάνουν, ένώ ταυτόχρονα συμπαραστέκονται και επικροτούν

τίς διαμαρτυρίες τῶν καταστρεφόμενων ἀπ' τήν κρατική καί συνεταιριστική δραστηριότητα μεσοστρωμάτων (π.χ. ἐμπόρων, καταστηματαρχῶν, βιοτεχνῶν, μεταφορέων, μή μονοπωλιακῶν βιομηχανιῶν πού σχετίζονται μέ τήν ἀγροτική παραγωγή, κλπ.).

Εἶναι ὅμως φανερό ὅτι ἡ κρατική καί συνεταιριστική οἰκονομική δραστηριότητα πειθαρχεῖ σέ ὅλους τούς κανόνες τοῦ συστήματος, συντηρεῖ καί ἀναπαράγει τίς ἴδιες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγῆς σέ διαφορετικό ἴσως ἐπίπεδο ἐξαρτώμενο ἀπ' τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ ἀγρότες δέν καθόρισαν τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά, οὔτε, ἄλλωστε, τούς ρώτησαν ποτέ.

Στίς σημερινές συνθήκες τό καπιταλιστικό κράτος ἀρχίζει καί ἀνεξαρτητοποιεῖται στόν δευτερογενή καί τριτογενή τομέα πού σχετίζεται μέ τήν ἀγροτική παραγωγή ἀπό τά διάφορα τμήματα τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου πού μέχρι τώρα φαίνονταν ὅτι τά ὑπηρετεῖ καί στηρίζονταν σ' αὐτά. Καί ὄχι μόνο ἀνεξαρτητοποιεῖται, ἀλλά ἀντίθετα τά πολεμάει καί τά καταστρέφει χωρίς συναισθηματισμούς. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ διαμάχη μεταξύ τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου καί τοῦ κράτους στόν χῶρο αὐτό δξύνεται.

Ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς στόν ἀγροτικό τομέα φαίνεται ὅτι δέν εἶναι ἀπαραίτητη στήν διατήρηση καί ἀναπαραγωγή τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἡ «συλλογική ἰδιοκτησία» μπορεῖ στίς νέες συνθήκες νά τό ἐξασφαλίσαι αὐτό καλύτερα.

Καλύτερα ὅμως γιά ποιόν;

Ἡ ὑπαρξη ἐλάχιστων κλάδων πού σχετίζονται μέ τήν μεταποίηση καί διακίνηση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καί πού ἔχουν μιά συγκεντρωποιημένη μονοπωλιακή ὀργάνωση, ὅπως ἡ βαμβακουργία καί ἡ ἀλευροβιομηχανία, καπνοβιομηχανία καί οἱ ὅποιες στήν οὐσία ὠφελοῦνται πρὸς τό παρόν ἀπ' τήν κρατική οἰκονομική δραστηριότητα, μέσῳ τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν, δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι ὁ οἰκονομικός ρόλος τοῦ κράτους στήν ἀγροτική οἰκονομία εἶναι ἀπλά καί μόνο ὑπηρετικός τοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου ντόπιου καί ξένου.

Οἱ ἐργαζόμενοι στήν κρατική οἰκονομική δραστηριότητα τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα, (σέ κρατικούς, ἡμικρατικούς, ἐλεγχόμενους ἀπ' τό κράτος ὀργανισμούς, σέ κρατικές, μικτές ἢ συνεταιριστικές ἐπιχειρήσεις) εἶναι σήμερα πολλοί καί συνεχῶς ὁ ἀριθμός τους διογκώνεται. Ὑπερέχουν ἀριθμητικά κατά πολύ ἀπ' τά παλιά μεσοστρώματα πού καταστρέφονται ἀπ' τήν οἰκονομική δραστηριότητα τοῦ κράτους.

Ἀνάμεσα στούς ἀπασχολούμενους αὐτούς ὑπάρχουν διευθυντικά, διοικητικά στελέχη, τεχνοκράτες, ἐπιστήμονες εἰδικοί πού ἀποτελοῦν καί τό πιό προωθημένο κομμάτι αὐτοῦ τοῦ συνόλου. Τά ἀνερχόμενα αὐτά μεσοστρώματα ἀποτελοῦν τό κύριο στήριγμα τῆς ἀστικής ἐξουσίας στή μετάβαση πρὸς τήν φάση τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ στή γεωργία.

Τά ἀνερχόμενα αὐτά μεσοστρώματα φαίνεται πῶς θά δυναμώνουν ἀκόμα περισσότερο ὅσο γίνεται πιό ἐντονη ἡ παρέμβαση τοῦ κράτους καί θά ἐπιταχυνθεῖ αὐτό μέ τήν εἰσοδο στήν Κοινὴ Ἀγορά καί τόν πιθανό σχηματισμό κυβέρνησης ἀπ' τά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης.

ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΠΡΩΤΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ ὀρθολογικοποίηση λοιπόν τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καί ὀργάνωσης μέσα στίς σημερινές συνθήκες τοῦ συστήματος ἀπαιτεῖ τήν χρησιμοποίηση οἰκονομῶν μεγάλης

κλίμακας και οικονομικών μονάδων μεγάλου μεγέθους.

Οί συνεταιρισμοί κάθε βαθμίδας μπορούν να παίξουν αυτό το ρόλο σήμερα καλύτερα από κάθε άλλη φορά.

Έχοντας υπ' όψη ότι η αγροτική οικονομία έχει δλο και λιγότερη συμμετοχή στο έθνικό εισόδημα και ότι ανέκαθεν —και σήμερα— ο ρόλος της ήταν συμπληρωματικός και βοηθητικός στην ανάπτυξη των άλλων κυρίαρχων κλάδων της οικονομίας, έχει ως εκ τούτου χαμηλότερο επίπεδο καπιταλιστικής ανάπτυξης απ' ότι οι άλλοι κλάδοι της οικονομίας.

Η οικόγενειακή μορφή της γεωργίας φαίνεται ότι σήμερα δέν εξυπηρετεί καθολικά την καπιταλιστική παραγωγή, και δημιουργεί, αντίθετα προβλήματα απασχόλησης και παραγωγικότητας στη γεωργία, ιδιαίτερα σέ τομείς πού η έκμηχάνιση έχει επικρατήσει στο μεγαλύτερο ποσοστό.

Επίσης η αγροτική ανάπτυξη δέν μπορεί πιά νά νοηθεί σάν ανάπτυξη της πρωτογενούς μόνο παραγωγής αλλά είναι άμεσα άπαραίτητος ο συνδυασμός της μέ την μεταποίηση και διακίνηση της αγροτικής παραγωγής. Η χρησιμοποίηση των συνεταιρισμών στίς δραστηριότητες του δευτερογενή και τριτογενή τομέα πού σχετίζονται μέ την αγροτική παραγωγή φαίνεται σήμερα άπαραίτητη.

Είναι γνωστό ότι δλοι γενικά παραδέχονται και τονίζουν την αναγκαιότητα δραστηριοποίησης των συνεταιρισμών, και υπάρχει μάλιστα όπως και στην άρχή αναφέραμε ένας φραστικός ανταγωνισμός πλειοδοσίας απ' όλες τίς πλευρές. Καθημερινά είμαστε δέκτες μιās διάχυτης έντύπωσης πού καλλιεργείται, ότι μέ την είσοδο στην ΕΟΚ οί συνεταιρισμοί θά παίξουν έναν ιδιαίτερα σπουδαίο ρόλο. Τό δίδυμο περιφερειακή ανάπτυξη, αγροτική ανάπτυξη έχει γίνει μόνιμο σημείο αναφοράς όλων των πολιτικών φορέων. Έπειδή λέγοντας αγροτική ανάπτυξη έννοούμε αυτόματα περιφερειακή ανάπτυξη (χωρίς νά σημαίνει ότι περιφερειακή ανάπτυξη είναι μόνο αγροτική ανάπτυξη) είναι φυσικό νά θεωρούμε σημαντικό τό ρόλο των συνεταιρισμών στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Στή Θεσσαλία λ.χ. η όποία θεωρείται κατ' έξοχήν αγροτική περιοχή ή περιφερειακή ανάπτυξη τείνει νά ταυτιστεί μέ την αγροτική οικονομία. Κατά τή γνώμη μας είναι σωστή ή αντίληψη ότι στή Θεσσαλία λ.χ. η ανάπτυξη των άλλων κλάδων της οικονομίας θά πρέπει κατά κύριο λόγο νά βασιστεί στην αγροτική παραγωγή της περιοχής.

Η σημασία της αγροτικής οικονομίας στή Θεσσαλία παραμένει μεγάλη έστω και άν κατά περίπτωση τοπικά παρουσιάζεται ύπεροχή της βιομηχανίας ή άλλου τομέα ή έστω και άν ή δευτερογενής παραγωγή θά τείνει νά φτάσει την πρωτογενή παραγωγή σέ λίγα χρόνια. Μέ αυτή την έννοια ο ρόλος, των συνεταιρισμών στο Θεσσαλικό λ.χ. χῶρο άποκτᾶ, ως εκ τούτου, μιάν ουσιαστική ιδιαίτερότητα.

Η πραγματικότητα της κρατικής παρέμβασης στην αγροτική οικονομία και ή χρησιμοποίηση των αγροτικών συνεταιρισμών γιά την ύλοποίησή της άποτελεί ένα στοιχείο πού προβληματίζει πολλούς και πού δέν μπορεί νά έρμηνευτεί μέ τή συλλογιστική πού χρησιμοποιούμε μέχρι σήμερα.

Τό σύγχρονο άστικό κράτος θέλει και επιδιώκει —και μέχρι ένα σημείο τό έχει καταφέρει— ή συνεταιριστική δραστηριότητα νά πειθαρχεί σέ όλους τούς κανόνες του συστήματος νά συντηρεί και νά αναπαράγει τίς ίδιες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και έξουσίας σέ διαφορετικό ίσως επίπεδο πού ανταποκρίνεται καλύτερα στην

σημερινή φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού.

Μέ την εμφαση που δίνεται στους συνεταιρισμούς δημιουργήθηκε κατά τη γνώμη μας μιá λαθεμένη έντυπωση —άκόμα και από πολλούς αγροτιστές και συνεταιριστές— ότι τό σημερινό κράτος έχει την διάθεση και τή δύναμη νά κάνει βαθιές τομές στήν αγροτική οικονομία και νά επιφέρει «σοσιαλιστικές αλλαγές».

Ό καπιταλιστικός σχεδιασμός τής αγροτικής οικονομίας και ή χρησιμοποίηση τών συνεταιρισμών σάν φορέων ύλοποίησης και εφαρμογής αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἀπ' τό κράτος δέν έχει ὅπως εἶναι φανερό σχέση μέ τό σοσιαλισμό και δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σοσιαλιστικό στοιχείο. Ἐκεῖνο πού στήν παραγωγικότητα συμβαίνει εἶναι ὅτι μεταμορφώνεται ὁ καπιταλισμός, δηλαδή περνᾶμε ἀπ' τήν μιá φάση στήν ἄλλη τήν ἀνώτερη. Ὅπου τό σύγχρονο καπιταλιστικό κράτος δέν εἶναι ἀπλά και μόνο ὑπηρετικό στοιχείο τοῦ ντόπιου και ξένου κεφαλαίου. Τό σημερινό κράτος λειτουργεῖ σάν ἰδιόρρυθμος συλλογικός καπιταλιστής παράλληλα μέ τά μονοπώλια γιά λογαριασμό τών μηχανισμῶν πού έχει δημιουργήσει, γιά τήν ἀναπαραγωγή και διατήρηση τών καπιταλιστικῶν σχέσεων και τῆς ἐξουσίας πού έχει. Ὅ,τιδήποτε δηλαδή πού εἶναι ἢ γίνεται κρατικό δέν σημαίνει ὅτι εἶναι και σοσιαλιστικό.

Ἡ ἐνσωμάτωση τῆς δράσης και λειτουργίας τών συνεταιρισμῶν μέσα στήν κρατική οικονομική δραστηριότητα δέν ἐγγυᾶται και δέν προδιαθέτει μιάν ὁλοκληρωμένη περιφερειακή ἀνάπτυξη.

Ἀκόμα και τά λιγοστά πλεονεκτήματα μέσα στά πλαίσια τοῦ συστήματος πού θά ἦταν δυνατόν νά ὑπάρξουν ἀπ' τή δράση τών συνεταιρισμῶν, δηλαδή

- ἡ καθετοποίηση τῆς αγροτικῆς παραγωγικῆς διαδικασίας
- ἡ οικονομία μεγάλης κλίμακας και ἡ παραμονή τῆς προστιθεμένης ἀξίας στόν τόπο τῆς παραγωγῆς
- τό ἄμεσο ἐνδιαφέρον γιά τό τοπικό περιφερειακό περιβάλλον πού τείνουν νά ἐκμηδενιστοῦν σήμερα.

Γιατί στά πλαίσια τῆς συγκεντρωποίησης και τοῦ ἐλέγχου ἡ βαρύτητα ἀπό τό κράτος δίνεται στίς τριτοβάθμιες συνεταιριστικές ὁργανώσεις και στίς πανελληνίας κλίμακας συνεταιριστικές ἐταιρίες. Ἐνα σύνθετο δηλαδή πλέγμα σχέσεων μεταξύ συνεταιρισμῶν, κράτους, κρατικῶν ὁργανισμῶν, αγροτικῆς τράπεζας και ἐλεγχόμενων ἀπ' τό κράτος φορέων.

Ἐτσι οἱ διαδικασίες ἀποφάσεων και ἐξουσίας μεταφέρονται ἀκόμα και γιά τοὺς αγροτικούς συνεταιρισμούς στήν κεντρική ἐξουσία και οἱ τοπικές ὁργανώσεις παραμένουν στήν οὐσία *πρακτορεῖα μεταφορᾶς τῶν κεντρικῶν ἀποφάσεων στή βάση*.

Ἡ κύρια κατεύθυνση τῆς κρατικῆς ἀντίληψης γιά τοὺς συνεταιρισμούς σήμερα εἶναι:

- Νά τοὺς μετατρέψει σέ καθαρά οικονομικούς ὁργανισμούς στά πλαίσια τῆς κρατικῆς οικονομικῆς δραστηριότητος στόν αγροτικό τομέα,
- Νά τοὺς χρησιμοποιήσει γιά τήν μεταφορά τῆς κρατικῆς ἰδεολογίας,
- Νά ἐμπεδώσει τήν οικονομίστικη ἀντίληψη και τεχνοκρατική δομή στή λειτουργία τους, ἀνυψώνοντάς τους σέ αὐτοσκοπό και ὄχι μέσο ἐξυπηρέτησης και συλλογικῆς δράσης τῶν αγροτῶν,
- Νά δίνει ἀποκλειστικό βάρος στά προϊόντα και τήν ἀποτελεσματικότητά τους και ὄχι στοὺς παραγωγούς τῶν προϊόντων,

—Νά τούς χρησιμοποιεί έμμεσα γιά τήν καταστολή τών διαμαρτυριών καί έξεγέρσεων τών άγροτών.

‘Η άποτυχία τών άναπτυξιακών περιφερειακών προγραμμάτων μέχρι σήμερα δσων έγιναν καί δσων έγινε προσπάθεια νά ύλοποιηθούν —οφείλεται στό ότι βασιζόνταν στίς άντιλήψεις πού έκτέθηκαν παραπάνω.

Τό πρόβλημα τής περιφερειακής άνάπτυξης, τό πρόβλημα τής γεωργικής άνάπτυξης είναι σύνθετο καί πολύπλοκο. ‘Η μονομέρεια μέ τήν όποία άντιμετωπίστηκε μέχρι σήμερα τό πρόβλημα ειδικότερα τής γεωργικής άνάπτυξης όδήγησε στήν προκλητική διάσταση μεταξύ κέντρου καί περιφέρειας πού άναγνωρίζεται άπ’ όλους.

‘Η προσπάθεια γιά γεωργική άνάπτυξη δέν είναι μονοδιάστατη όπου τά πάντα θυσιάζονται στήν αύξηση τής παραγωγικότητας, τών άποδόσεων, του οικονομικού άποτελέσματος. Βέβαια προσπάθειες χρειάζονται γιά τήν επίλυση τών τεχνικών καί οικονομικών προβλημάτων αλλά τό κύριο βάρος πρέπει νά δοθεί στήν κοινωνική, πολιτιστική καί πολιτική πλευρά γιά τήν άνάπτυξη του άγροτικού τομέα.

‘Η έφαρμογή τεχνολογίας καί όργάνωσης στό άγροτικό περιβάλλον δέν είναι μιά μηχανιστική διαδικασία άνεξάρτητη άπ’ τούς άνθρώπους καί τόν προσανατολισμό τών κοινωνικών αξιών.

Μέ άλλα λόγια δηλαδή ή άνάπτυξη δέν είναι κατά κύριο λόγο θέμα τεχνικό ή οικονομικό. Είναι θέμα κύρια πολιτικό.

Τά προγράμματα άνάπτυξης δέν χρειάζονται μόνο οικονομικά μέσα καί τεχνικό προσωπικό, αλλά έντονη κοινωνική καί πολιτική διάσταση, ώστε ή τεχνολογία νά ένσωματωθεί στη ζωή τών ανθρώπων καί νά βελτιώσει ίσορροπα καί ούσιαστικά τό επίπεδό της, καί όχι τό αντίθετο νά άφανιστούν οι άνθρωποι άπ’ τήν τεχνολογία.

‘Ανάπτυξη σημαίνει σύνδεση του οικονομικού στοιχείου, μέ τήν ποιότητα ζωής γενικά τής παιδείας, τής διαβίωσης, τής έξίσωσης εύκαιριών, καί πρό πάντων μέ τή βούληση τών ανθρώπων πού άφορά ή άνάπτυξη, πού θά ύποστούν ή θά χαρουν τίς συνέπειές τους.

Οί άγρότες καί οι άγροτικοι συνεταιρισμοί σάν αυτόνομη συλλογική έκφραση τών μελών τους, σέ μιά γεωργική άνάπτυξη όπως όρίστηκε παραπάνω δέν μπορεί νά είναι ύπηρετές προγραμμάτων καί έκτελεστές άποφάσεων γιά σκοπούς καθορισμένους άπό άλλους. Πρέπει νά είναι άμεσοι καί ίσότιμοι συνεργάτες μαζί μέ άλλους φορείς τής περιοχής πού άφορά ή περιφερειακή άνάπτυξη (π.χ. Τοπική αυτοδιοίκηση).

Οί συνεταιρισμοί άποτελούν κοινωνικές όμάδες τυπικής μορφής συνεργατισμού καί παίζουν ούσιαστικό ρόλο στίς διανθρώπινες σχέσεις τών μελών. Δέν πρέπει νά θεωρηθούν μόνο οικονομικοί όργανισμοί αλλά σάν κοινωνικοί ιδιόρρυθμοι όργανισμοί πού έχουν σάν στόχους τήν οικονομική, κοινωνική καί πολιτιστική έξύψωση τών μελών τους. ‘Ο βαθμός άυτονομίας τους, συμμετοχής τών μελών καί ύπευθυνότητάς τους, προδικάζει καί τήν έπιτυχία τών σκοπών τους. ‘Η παρέμβαση αυτή του κράτους στήν άγροτική οικονομία δέν μπορεί νά έξηγηθεί μεμονωμένα μόνο άπ’ τόν γεωργικό τομέα. Θά πρέπει νά έξεταστεί ό ρόλος καί ή τάση τής παρέμβασης του σημερινού κράτους σέ όλους ή τουλάχιστον τούς κυριότερους τομείς τής οικονομίας.

Μέ άλλα λόγια χρειάζεται μιά συνολική θεώρηση του οικονομικού ρόλου του καπιταλιστικού κράτους σήμερα καί ή σύνδεση του ρόλου αυτού μέ τίς μορφές καί τούς μηχανισμούς του έποικοδομήματος δσον άφορά τήν συντήρηση καί άναπαραγω-

γή των μεθόδων εκμετάλλευσης, κυριαρχίας και επιβίωσης του άστικού κράτους στην Ελλάδα.

Μιά τέτοια συνολική θεώρηση θα πρέπει να περιγράψει με σαφήνεια και να έρμηνεύει σωστά τον ρόλο του κράτους στα διάφορα στάδια εξέλιξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα, σε σχέση με την θέση του στον παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό και τις προοπτικές του.

Θά πρέπει να δείξει ποιά είναι τα κυρίαρχα και μή κυρίαρχα τμήματά του και το ρόλο του καθένα, ποιές είναι οι κύριες και οι δευτερεύουσες αντιθέσεις στην κοινωνία και πώς εξελίσσονται. Είναι φανερό ότι η συνολική αυτή θεώρηση πρέπει να έχει μιá πρακτική πολιτική κατεύθυνση και δέν γίνεται «γιά τή θεωρία».

Η μελέτη επίσης των μεταβατικών κοινωνιών, πού προήλθαν απ' την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας ύστερα απ' την Όχτωβριανή Έπανάσταση, αποτελούν ύλικό με πολλά χρήσιμα στοιχεία και άκόμα πιό χρήσιμα πολιτικά συμπεράσματα. Όλα αυτά προϋποθέτουν όμως μιá μακρόχρονη διαδικασία άπανωτών προσεγγίσεων, πού ή σημερινή άνάλυσή μας άπλά και σε ένα πρωταρχικό επίπεδο φιλοδόξησε να προσεγγίσει.

Τρίκαλα 5. 3. 1981

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

(1) Δύο βιβλία πού μπορούν να χρησιμοποιηθούν σάν άναφορά γιά όποιον άσχολεϊται με τό θέμα κατά την γνώμη μας είναι:

Π. Άβδελιδή: Τό Άγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα, εξέλιξη - προοπτικές, Έκδ. Παπαζήση 1975.

Π. Άβδελιδή: Ό συνεταιρισμός στίς συνθήκες του καπιταλισμού, (Θεωρία - εξέλιξη, πράξη), Έκδ. Gutenberg 1978.

(2) Πρόκειται γιά τον Νόμο 921/79 «Περί γεωργικών συνεταιρισμών» πού άρχισε να ισχύει άπό 1/9/1979.

(3) Κριτικές και άπόψεις γιά τό νέο νόμο μπορεί να βρεϊ κανένας στα περιοδικά «Οικονομικός Ταχυδρόμος», «Άγροτική Άναγέννηση», «Νέα Άγροτική Έπιθεώρηση τό 1978 και 1979», καθώς και «Οικονομία και Κοινωνία» τεύχος 3.

(4) π.χ. - Νόμος γιά τή συγχώνευση της Ν. ΑΓΡΕΞ και ΕΤΕΑΠ.

- Νόμος γιά τίς εγκαταλειμμένες εκτάσεις.

- Νόμος γιά τίς γεωργικές βιομηχανίες της ΑΤΕ και τίς Κοινοπραξίες με τούς συνεταιρισμούς.

- Νόμος γιά τήν συνταξιοδότηση των διοικήσεων των συνεταιρισμών.

(5) Η τάση της κρατικής δραστηριότητας στον άγροτικό τομέα πρέπει να ιδωθεί σάν έπιμέρους φαινόμενο της εξέλιξης του οικονομικού ρόλου του καπιταλιστικού κράτους μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα γενικά και στην Ελλάδα ιδιαίτερα. Ό οικονομικός ρόλος του καπιταλιστικού κράτους μέσα στην εξέλιξη του καπιταλισμού, άπ' ότι είμαστε σε θέση να ξέρουμε, δέν έχει μελετηθεί διεξοδικά τουλάχιστον στον ελληνικό χώρο. Κατά τήν άποψη μας μιá τέτοια μελέτη μόνο σάν προϊόν συλλογικής εργασίας μπορεί να γίνει. Οι έπί μέρους αναλύσεις της κρατικής δραστηριότητας στους διάφορους τομείς της οικονομίας μόνο βοηθητικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν γιά τήν συνολική θεώρηση.

(6) Οι συνεταιριστικές οργανώσεις και οι άγρότες ζητούσαν τότε να ιδρύσουν συνεταιριστική Τράπεζα ή όποια θά άσκει τήν Άγροτική Πίστη. Παρά τό γεγονός ότι προβλέπονταν τότε ή Άγροτική Τράπεζα να μεταβιβάσει τίς άρμοδιότητές της στους συνεταιρισμούς, αυτό δέν έγινε μέχρι σήμερα, και άν θά γίνει, θά γίνει μόνο στο βαθμό πού θά είναι ελεγχόμενη ή κατάσταση άπ' τό Κράτος, μέσα στη διαδικασία ένσωμά-

τωσης της δράσης των συνεταιρισμών στην οικονομική δραστηριότητα του καπιταλιστικού κράτους.

(7) Για περισσότερα πάνω στο θέμα αυτό, βλέπε απάντηση του Κ. Βεργόπουλου στον Ν. Μουζέλη στο περιοδικό «'Αντί» 1979.

(8) Είναι φανερό ότι τα παραπάνω δεν ισχύουν ακόμα για όρισμένους κλάδους μεταποίησης της αγροτικής παραγωγής, όπως είναι για παράδειγμα ή βαμβακουργία, ή άλευροβιομηχανία κλπ. οι οποίες παρουσιάζουν πολύ υψηλό βαθμό συγκεντρωποίησης και αποτελούν ήδη οικονομίες μεγάλης κλίμακας.

(9) 'Οργανισμός Βάμβακος, 'Οργανισμός Καπνού, 'Οργανισμός προώθησης εξαγωγών, 'Ελληνική Βιομηχανία Ζάχαρης, Αυτόνομος Σταφιδικός 'Οργανισμός, κλπ.

(10) Βλέπε και ανακοινώσεις, διαμαρτυρίες και αφίσες στην απεργία των καταστηματάρχων που έγινε στις αρχές του 1980.

(11) Βλέπε και τό νέο Καταστατικό της ΠΑΣΕΓΕΣ που ψηφίστηκε στην τελευταία της Γενική Συνέλευση το Δεκέμβρη του 79.

(12) Βλέπε και «Συνέδριο για θέματα ΕΟΚ» που οργάνωσε ή ΠΑΣΕΓΕΣ με χρηματοδότηση του 'Υπουργείου Συντονισμού τό 1978 για νά ενημερώσει τούς αγρότες, καθώς και διάφορες περιφερειακές συσκέψεις που οργάνωσε ή ΠΑΣΕΓΕΣ για θέματα ΕΟΚ και προσαρμογής της 'Αγροτικής Πολιτικής.

(13) 'Εκτός απ' τις υπάρχουσες 'Ανώνυμες 'Εταιρίες και Κοινοπραξίες σέ πανελλήνια κλίμακα (Βλέπε «Συν/κός 'Οδηγός Έκδοση της ΑΤΕ, 1976) δημιουργήθηκαν και πρόκειται νά δημιουργηθούν πολλές τέτοιες εταιρίες, όπως π.χ. Συν/κές Βιομηχανίες 'Ανατολ. Θράκης Α.Ε. (ΣΕΒΑΘ) Συν/κές Βιομηχανίες Θεσσαλίας Α.Ε., Α.Ε. για τή συγχώνευση Ν. ΑΓΡΕΞ και ΕΤΕΑΠ, Α.Ε. για τά εργοστάσια γάλακτος των συν/σμών και της ΑΤΕ σέ όλη τήν 'Ελλάδα, Α.Ε. Εισαγωγών - 'Εξαγωγών, Α.Ε. για ίδρυση Κλωστοϋφαντουργίας, Α.Ε. Διανομών, Α.Ε. για τς μεταφορές, Συνεταιριστικής 'Ασφαλιστικής Α.Ε. μία απ' τις 6 μεγαλύτερες στην 'Ελλάδα, Α.Ε. ΝΕΣΤΟ παραγωγή και συσκευασία Γεωργ. Φαρμάκων.

(14) 'Εξαγγελία του Διοικητή της ΑΤΕ 'Αδ. Πεπελάση στη Λάρισα τό 1977 στη διάρκεια ομιλίας του για τά πεπραγμένα της ΑΤΕ.

(15) 'Ομιλία Διοικητή της ΑΤΕ στη Γεν. Συνέλευση της ΠΑΣΕΓΕΣ, Δεκέμβρης 1979.

